

DE ZWADDE: HISTORISCH GRENSWATERTJE BEDREIGD

Johan van der Wal

Wie het vorig jaar door Noorderbreedte uitgegeven boek 'Rivieren van Noord-Nederland' kent, zal daarin vergeefs zoeken naar de Zwadde. Een water dat er wél in voorkomt, is de Zwette, geen rivier maar een kanaal. De klankovereenkomst tussen beide namen is treffend — ze betekenen dan ook hetzelfde. Zwadde of Swadde en Zwette of Swette staan voor 'grenswater'. De Zwette, het vaarwater tussen Leeuwarden en Sneek, vormde ooit de scheiding tussen Oostergo en Westergo en vervangt als grens en als vaarwater de vroegere Middelsee. De Zwadde, het watertje dat in dit artikel centraal staat, mag dan minder robuust zijn als de Zwette, maar vormt niettemin óók een grens. Enerzijds scheidt het de gemeenten Tietjerksteradeel en Dantumadeel, anderzijds Kollumerland en Achtkarspelen. Of de Zwadde een riviertje is, lijkt echter twijfelachtig. Wel zeker is, dat de Zwadde een historisch bepaalde waterloop is door het fraaie houtwallenlandschap van de Friese Wouden. Helaas dreigt een tweetal op handen zijnde ruilverkavelingen het authentieke karakter van de Zwadde ernstig aan te tasten.

De Zwadde vormt duidelijk de grens tussen de noord-zuid ver kavelling en de noordwest-zuidoost ver kavelling. Links ligt Kollumerzeagag

Veel is er niet bekend over het watertje. In de literatuur wordt het voor het eerst genoemd in 1453. In een verleden heeft de Zwadde ooit gefungeerd als grenswater tussen de bisdommen Münster en Utrecht. Onduidelijk blijft, of de Zwadde een door de mens gegraven vaart is of een Ryd of Ril, zoals in Friesland de natuurlijke afvoerkanaaltjes worden genoemd die de zee in het slijk heeft achtergelaten. Slechts op enkele plaatsen vertoont de Zwadde het voor een riviertje of beekje zo kenmerkende bochtenpatroon. Overwegend lijkt het een welliswaar sterk in breedte variërende, maar overigens kaarsrechte vaart of sloot. Op de bekende oude kaarten van Schotanus en Eekhoff staat de Zwadde reeds afgebeeld:

het is ook op deze kaarten dat de grensfunctie sterk benadrukt wordt.

Natuurlijk of gegraven?

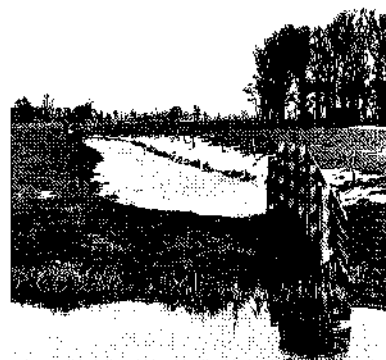
De Zwadde loopt van Twijzelerheide (gelegen tussen Buitenpost en Veenwouden) dwars door het hoogste deel van het vroegere veengebied in een zo goed als recht patroon naar Ausbuur, vlak onder Kollum. Daar mondt het watertje uit in de Stroobosser Trekvaart (die van Dokkum naar Stroobos loopt). Vlak vóór dat gebeurt, heeft de Zwadde echter een aftakking-zuidoostwaarts, en ook deze aftakking komt, na een aantal zeer scherpe, bijna haakse bochten, uit in de Stroobosser Trekvaart. Echter, de

De Zwadde kruist de Zwaddesloot (links)

Zwaddesloot

De Cruyts, op de voorgrond de Stroobosser Trekvaart

Fietspad ten zuiden van Kalkumerzwaag langs de Zwadde

Zwadde in oostelijke richting na de Lauwersmeerzwaag

aftakking betreft de eigenlijke Zwadde, het stuk dat vanaf de aftakking bij Ausbuur rechtdoor naar de Stroobosser Trekvaart loopt, wordt Zwaddesloot genoemd. Opvallend is, dat de Zwadde na in de Trekvaart te zijn uitgemond zich aan de overzijde daarvan lijkt voort te zetten als de Gruyts, een wel heel kenmerkende ryd. Het watertje heet dan niet meer Zwadde, want de grensfunctie ontbreekt. Is hier sprake van de oorspronkelijke bedding van de Zwadde? En is het rechte stuk westelijk daarvan niet meer dan een gekanaliseerde Zwadde, of zelfs een gegraven vaart? We weten het niet. Mr. Andreea, de Kollumer notaris die in de vorige eeuw Kollumerland in een gelijknamig, lijvig boekwerk zeer nauwgezet beschreef, houdt het erop dat de Zwadde inderdaad een produkt van mensenheden is, gegraven omdat een fysieke grens tussen Kollumerland en Achtkarspelen ooit noodzakelijk geacht werd. Om de waterafvoer te verbeteren zou in een later stadium, volgens Andreea, de Zwaddesloot zijn gegraven. Op oude kaarten vertoont de Zwadde echter een groot aantal bochten en zelfs zijarmen. Zo ligt bij Veenklooster een diepe slenk, die 's winters de omgeving onder water zet. Deze laagte wordt door oudere streekbewoners de Ald Swáde (= oude Zwadde) genoemd. Is dit nog een deel van de oude bedding, of van een zijarm? Hoe het precies zit met de Zwadde, zal wel nooit helemaal duidelijk worden. Wel duidelijk is in ieder geval, dat de Zwadde een fraai element vormt in het karakteristieke houtwallenlandschap van de Wouden.

Baarlijke duivel

De Zwadde heeft, of de oorsprong nu natuurlijk is of niet, naast een grensbepalende, een waterafvoerende functie. In het najaar is dat kenmerk zó duidelijk, dat het watertje dan het karakter vertoont van een stromende beek. Ook de grensfunctie is nog overduidelijk aanwezig. Niet alleen dat het watertje een fysieke grens vormt tussen een aantal gemeenten, ook de kavels aan weerszijden van de oevers verlopen in een andere richting: langs de noordelijke oever noord-zuid, langs de zuidelijke noord-west zuid-oost. De kavels vormen aldus een visgraatpatroon, met de Zwadde als kern. Naast een landschappelijke, bezit de Zwadde ook een zekere cultuur-historische waarde. Zo ligt ten zuiden van Kollumerzwaag een fraai pad langs het watertje, dat onlangs met een schelpenlaag is verhard zodat het nu befietsbaar is. Men waant zich op dit waarschijnlijk eeuwenoude Zwaddepad ver terug in de historie. Tussen Twijzel en Zand-

De Zwadde

bulten loopt de Wedze, vanouds een zandpad maar sinds een dertigtal jaren verhard. De Wedze kruist de Zwadde op vrijwel hetzelfde punt als de spoorlijn Leeuwarden-Groningen. Op deze plaats stroomt de Zwadde zowel naar het oosten als het westen af. In vroeger tijden een plek die door de bevolking bij duisternis maar liever werd gemeden omdat hier onverhoeds een spookachtige, zwarte gestalte op kon duiken: de baarlijke duivel zelf!

Ruilverkaveling

Helaas, het zo kenmerkende karakter van de Zwadde dreigt door een tweetal ruilverkavelingen aangetast te worden. Het gaat om de ruilverkavelingen Kollumerland en Twijzel-Buitenpost. Zij hebben oa. tot doel de waterhuishouding in het gebied ingrijpend te verbeteren. Daartoe is men van plan, dwars op de Zwadde robuuste dwarsprofielen te realiseren. Dit zal leiden tot aantasting van de vrij stelde, rechte oevers die door de bovengrond zijn afgetekend. Na uitvoering van beide verkavelingen zullen delen van de Zwadde veranderd zijn in een brede,

's zomers droogstaande sloot. De bovenbreedte van het watertje zal op verscheidene plaatsen aanmerkelijk worden vergroot. Dit zal mede tot gevolg hebben, dat het zo fraaie Zwaddepad in het gedrang komt en verloren zal gaan. Wel zal hoger op de oever een 'nieuw' Zwaddepad worden aangelegd, maar dat zal geen enkele authenticiteit meer bezitten. Uitvoering van de ruilverkavelingen op de voorgenomen wijze zou dan ook zeer te betreuren zijn. Aan een kenmerkende en historisch bepaalde waterloop in het zo karakteristieke houtwallenlandschap zal ernstige schade worden toegebracht. Gepleit kan dan ook worden voor het zoveel mogelijk ontzien van de Zwadde en haar oevers tijdens de uitvoering van de beide ruilverkavelingen.

Literatuur

A. J. Andreea, *Kollumerland en Nieuw Kruisland*, 1883 Leeuwarden, herdruk 1975.
H. van der Bij, H. Veenstra, *Pingo's, puollen en planten yn Kollumerlân*, Leeuwarden 1975
S. Hogendorp en H. Veenstra, *Tussen Semaar en Lauwers*, Kollum, 1972.
Met dank aan R. Bouma, Buitenpost, H. Veenstra, Kollumerzwaag en O. Vries, Westergoed.